

ОӘК 336.445

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИСТІК
ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ
РЕТІНДЕ**

Аханова Жанайым Сәкенқызы

zhan_aiym1999@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-нің Экономика факультеті Туризм мамандығы
бойынша 4-курс студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Р.Ағыбетова

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы экологиялық туризмнің дамуының тенденциялары мен негізгі заңдылықтары, туризмнің қоршаған ортаға әсері қарастырылады. Қазақстан табиғатты тануға, адамдардың эстетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған австралиялық экотуризм моделінің басым бағыты болып табылатыны анықталды. Экотуризм елдің тұрақты дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: Экологиялық туризм, австралиялық модель, Батыс Еуропа моделі, тұрақты туризм, жасыл туризм, экопарк.

Экологиялық туризм-туристік индустрияның ерекше бөлігі, адам қызметінде белгілі бір қағидаттарды сақтауды білдіреді. Бұл қағидаттар қоғамның тұрақты дамуына, табиғатқа әсерін азайтуға, экологиялық және мәдени ағартушылыққа жәрдемдесуге бағытталған. Экотуризмнің негізгі мақсаттары: экологиялық білім беру, адамның табиғатпен өзара қарым-қатынас мәдениетін арттыру, табиғи ортада әдеп нормаларын қалыптастыру, табиғат тағдыры мен оның жекелеген элементтері үшін жеке жауапкершілік сезімін тәрбиелеу, сондай-ақ рухани және физикалық күштерді қалпына келтіру, табиғи орта жағдайында

толыққанды демалысты қамтамасыз ету [1].

Қазіргі уақытта экологиялық туризм Қазақстанда басым сала болып табылады және ел экономикасының тұрақты дамуына ықпал етеді. Қазақстан Туристік қауымдастығы жүргізген Қазақстанның туристік нарығын талдау Қазақстанның ұлттық парктер мен қорықтар саны көп, сондай-ақ көрнекті мәдени мұрасы бар, қол жеткізілмеген табиғаттың зор әлеуетіне ие екенін көрсетті. Германияда, Ұлыбританияда, Францияда, Оңтүстік Кореяда және Жапонияда жүргізілген зерттеулер мен сауалнама (10 000-ға жуық сауалнама) шетелдіктер арасында Қазақстандағы экологиялық турларға жоғары қызығушылық бар екенін көрсетті. Қазақстанды тамаша туристік мүмкіндіктері бар және әлемдік бәсекеге қабілеттілікті құру үшін одан арғы өзгерістерді асыға күтетін туристік гауһар таспен салыстыруға болады. Біздің елімізді 2020 жылға дейін белгілі туристік бағытқа айналдыру үшін үлкен салымдар мен қомақты қаражат көзі қажет болып табылады.

Ұйымдастырылған туризмнің дамуымен оның алғашқы бағыттарының бірі табиғат әлеміне саяхат жасау, яғни «табиғи туризм» болды. Қазақстанда кеңінен ұсынылған Экологиялық туризмнің "австралиялық" моделі осылай туып, дами бастады. Австралияда, АҚШ-та, Канадада осы және басқа да бірқатар елдерде қабылданған экотуризм моделі австралиялық континентте өзінің үлкен таралуына және танымалдығына байланысты "австралиялық" деп аталды. Бұл модель үшін экотуризмнің өзгермеген және нашар бұзылған табиғатта, негізгі мақсаттары бар ерекше қорғалатын аумақтарда – табиғатты тану, эмоциялық, эстетикалық мақсаттармен табиғатта демалу тән.

Батыс Еуропада "жұмсақ туризм" (зиян келтірмейтін) тұжырымдамасының негізінде кең мазмұны бар экотуризмнің "батысеуропалық" моделі қалыптасты. Бұл мәдени ландшафт экотуризм формаларының дамуына негізделеді және сондай-ақ, туризмді тұрақты дамыту қағидаттарына, Еуропада әлі қалған табиғи ресурстарды сақтауға бағытталған. Оның ішінде экотуризмнің жергілікті халықтың әлеуметтік, мәдени және экономикалық әл-ауқатына қамқорлық жасау сияқты қасиеттеріне қатысты [3-4].

Постиндустриалды және жаңа индустриялық елдердің даму шамасына қарай біздің ғаламшарымыздың халқы туризм саласына көптеп тартылады. Соңғы жылдары жыл сайын орташа есеппен 4% - ға туристер санының тұрақты өсу үрдісі байқалады. Туризм қуатты әлемдік индустрия ретінде әлемдік жалпы өнімнің 10% - ына дейін ие, оған қызметкерлер мен негізгі құралдардың ірі капиталдар массасы тартылған. Туризм экономиканың дамуына айтарлықтай жағымды әсер етеді, қоғамның әлеуметтік құрылымын жетілдіреді, жаңа технологиялар оның үдемелі дамуына ықпал етеді. Осыған байланысты экологиялық туризмнің қоршаған ортаға әсерін зерттеу және талдау мәселелері өзекті болып отыр.

Экологиялық туризм, әдетте, табиғи ресурстар мен мәдени-тарихи құндылықтарды анықтауды, қорғауды, қалпына келтіруді және ұтымды пайдалануды ынталандыратын фактор болып табылады. Бір жағынан, саяхатшылар туристік сапарлар кезінде жаңа, қызықты және пайдалы нәрселерді көруге және тануға тырысады. Екінші жағынан, туризм ішкі және көшпелі туризмнен түсетін түсімдердің бір бөлігін елдің ұлттық байлықтарын қорғау мен қалпына келтіруге пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен, туризмді дамытудың оң факторы тарихи ескерткіштерді қорғау және қалпына келтіру, ұлттық парктер мен қорықтар және т. б. құру болып табылады.

Осылайша, экологиялық туризмнің сіңірген еңбектеріне ормандарды қорғауды күшейту және оларды бірқатар еуропалық елдерде қалпына келтіру, Гавай аралдарында "аудан паркін", Виктория мен т.б. көліндегі Саа-нан аралындағы қорықты құру жатады. Мәселен, АҚШ-та ұлттық парктерге бару, олардың бірі ретінде туристерге арналған тартымды нысандар жылына 90 млн. туристке жетеді. Парктердің шектеулі алаңдарындағы адамдардың шамадан тыс санына байланысты жануарларды қорқытып, өсімдіктерді сүрту жүреді.

Шет елдерде экологиялық туризмнің неғұрлым дамыған түрлеріне табиғи туризм, жасыл ауыл туризмі немесе агротуризм, жұмсақ туризм, тұрақты туризм жатады. Экологиялық туризмге қарағанда, "табиғи туризм" ұғымы туристердің уәждемесіне

(жабайы табиғаттағы демалыс, онымен танысу) және олардың қызметінің сипатына негізделеді (қорытпалар, треккинг және т. б.) және мұндай саяхаттардың экологиялық, мәдени және экономикалық әсерін ескермейді [5]. Жасыл ауыл туризмі немесе агротуризм (agrotourism), әсіресе АҚШ-та және Батыс Еуропа елдерінде танымал – ауылдық жерлерде (ауылдарда, хуторларда, ыңғайлы шаруа үйлерінде). Туристер біраз уақыт табиғат арасында ауылдық өмір салтын жүргізіп, халық мәдениеті, қолданбалы өнер құндылықтарымен, ұлттық әндер мен билермен, жергілікті салт-дәстүрлермен танысады, дәстүрлі ауыл еңбектеріне, халықтық мерекелер мен фестивальдерге қатысады.

"Жасыл" туризм (green tourism) туристік индустрияда экологиялық әдістер мен технологияларды қолдануды білдіреді. Неміс тілді елдерде "жұмсақ туризм" ("Sanfter Tourismus") немесе "экологиялық және әлеуметтік жауапты туризм" термині кең таралған. "Жұмсақ туризм" ұғымы "жасыл туризмге" жақын және ресурстардың тозуына әкеп соқпайтын табиғатты пайдаланумен сипатталады, өйткені соңғыларды қалпына келтіру және қорғау үшін оның дамуынан түсетін пайданың бір бөлігі пайдаланылады. "Жұмсақ туризм" жүйесінде тек турист қана емес, саналы, дайындалған турист аса маңызды компонент болып табылады [3, 7]. Тұрақты туризм (sustainable tourism) кең түсінік болып табылады. ДСҰ-ның және туризм және саяхат жөніндегі Дүниежүзілік кеңестің (WTTC) анықтамасына сәйкес, "тұрақты туризм туристік орталықтарға баратын туристердің де, соңғы халықтың да қажеттіліктеріне жауап береді; бұдан басқа, ол болашақ даму перспективаларын қамтамасыз етуді және оңтайландыруды көздейді. Ресурстар экономикалық, әлеуметтік және эстетикалық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін, бірақ бұл ретте мәдени бірегейлікті сақтау үшін пайдаланылады, экологиялық ерекшеліктер, биологиялық түрлердің алуан түрлілігі және өмірлік маңызды жүйелер"[8].

Техногендік ортада экологиялық туризмнің танымалдығы қоршаған орта жағдайының нашарлауына қарай өседі. Экотуристердің негізгі үлесін экономикалық өсудің қозғаушы күші адамдардың тауарларды көбірек тұтынуға ұмтылысы емес, олардың "тірі әсерлер мен тәжірибе" алуға деген ықыласы болып табылатын кезеңге жеткен индустриялық дамыған елдердің өкілдері құрайды. Осы себепті дамыған елдердің туристері олардың жеке басының өсуі мен байытуына ықпал ететін саяхаттың табиғат және адам туралы білім түріне көбірек ұмтылады. Осы жерден "білім беру компоненті" турларының танымал болуы – Франциядағы кулинария сабақтарынан бастап Тибеттегі "рухани тректер" бұдан басқа, экологиялық туризмді дамытудың маңызды ынталандырушы факторы денсаулық туралы қамқорлықты дәріптеу және осы үрдіс нәтижесінде физикалық нысанды қолдау болып табылады. Туристік сұраныс нарығының жағажайлық-курорттық демалуымен қанығуы нәтижесінде бұл тренд қалалық қарбаластан алыста саяхатқа деген сұраныстың өсуіне алып келді.

Қазақстанда туризм индустриясын дамыту экономиканы әртараптандырудың басым бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы туристік индустриясының перспективалы бағыттарын дамыту бағдарламасында 2010-2014 жылдарға арналған мақсат-бәсекеге қабілетті туристік өнімді қалыптастыру және Қазақстанның туристік бағыт ретінде тартымдылығын арттыру үшін туризм индустриясын тұрақты дамытуға қол жеткізу. Бұл бағыттың келешегі V Астана форумында (2012) тағы да атап өтіледі, онда отандық туризмді дамыту мәселелері панельдік сессия шеңберінде қаралды [3].

Бүгінде мемлекет ішкі туризм экологиялық туризмді дамытудың негізі және катализаторы болып табылатындығын ескере отырып, ішкі және келу туризмінің көлемін ұлғайту есебінен қонақжайлылық саласында халықтың тұрақты өсуі мен жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету үшін бәсекеге қабілетті туризм индустриясын құру міндетін алға қояды.

Экологиялық туризм ауыл кәсіпкерлігіне, орта және шағын бизнесті дамытуға ықпал етеді, бұл Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың соңғы Жолдауынан еліміздің үдемелі дамуының негізгі бағыты болып табылады. Танымал туристік бағыттар шеңберінде ауылдық және экологиялық туризмді ұйымдастыру үшін жергілікті халықтың қаржы (кредит) алуына

жәрдемдесу қажет. Ең бастысы, бұл елде жаңа жұмыс орындарын құруға мүмкіндік береді және сол арқылы халықтың әл-ауқатын арттырады. Қазақстан экологиялық туризмді тек қана туристік-бағытталған кешенді шешкен кезде ғана емес, сонымен қатар халықтың әлеуметтік-экономикалық проблемаларын шешкен кезде ғана дамыту перспективасына ие болады [10].

Қазақстанның табиғаты бай және әр түрлі. Экотуризм үшін көптеген қызықты және тартымды жерлер ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда (ЕҚТА) орналасқан [11]. Мұнда туристік инфрақұрылымды дамыту тек қана басым және туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейі дәл осы шектеулермен анықталуы тиіс. Мұнда жаппай емес жалғыз шығу, баламалы туризм түрлерінің дамуында көрінеді, олар ЕҚТА – табиғи кешендерді қорғаудың басты міндетін орындауға ықпал етеді және сонымен бірге экологиялық ағартумен байланысты мақсаттарға жетуге және рекреациялық әсер алуға көмектеседі. Алайда қазіргі уақытта ЕҚТА-да заңнаманың жетілдірілмеуінен, сондай-ақ оның қызметкерлері мен саябаққа келушілердің сақтамауынан туындаған проблемалар бар. Шектеулі шаруашылық қызметті шешу, ЕҚТА – ны нашар ұйымдастырылған қаржыландыру, кадрларды жеткіліксіз және төмен кәсіби даярлау-осының барлығы осы аумақтарда экологиялық туризмде қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қиындықтар туғызады [12].

Қазақстанда экологиялық туризмді дамытуды шектеу бойынша нормативтік-құқықтық сипаттағы қандай да бір кедергілер іс жүзінде жоқ. Қазақстанда бәсекеге қабілетті туристік индустрияны құру үшін бірқатар негіз қалаушы мемлекеттік құжаттар, олардың ішінде: Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі аумақтық Даму стратегиясы; ҚР Туризм және спорт министрлігінің 2011 - 2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспары, Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама экологиялық туризмді дамыту үшін жаңа тәсілдер мен стандартты емес шешімдер өте маңызды.

Туризмді дамытудағы инновациялық тәсілдер жоғары оқу орындарын "ақылды", "экологиялық", "технологиялық" туристік қызметті ұйымдастыру формаларын қалыптастыру процесіне тартуға негізделген, олардың ішінде басым бағыт университеттер аумағында экологиялық парктерді дамыту болып табылады. "Болашақ энергиясы" ЭКСПО-2017 дүниежүзілік көрмесіне дайындалуға, әлеуетті қатысушыларды, оның ішінде университеттік ортада дер кезінде анықтауға, олардың туристік-өлкетану жұмысының дағдыларын меңгеруіне байланысты Қазақстанда туризм ұйымының осындай нысандарын дамыту ерекше өзектілікке ие болады. Әлемдік практикада Стокгольм (Швеция), Варна (Болгария) университеттері жанындағы экопарктердің, сондай-ақ Нарвадағы (Эстония) посткеңестік кеңістіктегі, Ресей-Волгоград ММ, Алтай ММ "Экопарк". Олар ғылыми-технологиялық прогрестің, атап айтқанда қалдықсыз технологиялардың, табиғи және мәдени прогрестің жетістіктерін насихаттау үшін туристік индустрия объектілері экологиялық тәрбие процесін жетілдіру, экологиялық мәдениет пен білім беруді дамыту ретінде құрылады. Алайда университеттік экопарктердің дамуының ғылыми-әдістемелік негіздері, олардың қызметін коммерцияландыру әлі де жеткіліксіз әзірленген [12, 13].

Қазақстандағы экологиялық туризм, оның экопарктер құруға байланысты инновациялық тәсілдері туристік нарықты тұрақтандыру, шетелдік туристер мен инвесторлар үшін республиканың тартымдылығы, экологиялық мәдениетті, білім мен ғылымды дамыту үшін нақты тетіктер болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Экологиялық туризм/экотуризмді дамыту қорының "ДЕРСУ УЗАЛА" ред.ақпараттық құралы. – Волгоград, 2012. – 304 б.

2 Шайкенова Р. Р., Мамутова К. Р. Қазақстандағы экологиялық туризмнің қазіргі жағдайы // "экологиялық және этнографиялық туризм: қалыптасуы, мәселелері және даму болашағы" бүкілресейлік ғылыми-практикалық конференция мақалалар жинағы. – Астана, 2009

- 3 Дроздов А. В. Қазіргі экотуризм: концепциялар және практика // халықаралық туризмнің теориясы мен практикасы. Мақалалар жинағы. – Москва, 2003. – Б. 245-260.
- 4 Урядова В. Кедейлікті жою және қоршаған ортаны қорғау мүддесінде экотуризмді дамытуға жәрдемдесу. – Новосибирск: НГУЭУ, 2012. – 28 б.
- 5 <http://www.kit.gov.kz> Қазақстан Республикасы Индустрия және жаңа технологиялар Министрлігі Туризм индустриясы комитетінің ресми сайты.
- 6 Бочкарева Т. В. Экотуризм: қазіргі халықаралық тәжірибені талдау // http://tourlib.net/statti_tourism/bochkareva.htm
- 7 Искакова К. А., Албакова В. А. әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіндегі Қазақстан Тәуелсіздігінің 20-жылдығына және туризм кафедрасының 15-жылдығына арналған мақалалар жинағы.: "Егемен Қазақстан туризмі". - Алматы:, 2011. – Б. 44-48.
- 8 Кусков А. С., Арсеньева Е. И., Феоктистова Н. В. Қазіргі экотуризмнің негізгі концепциялары мен бағыттары: компаративтік талдау// <http://www.sgu.ru/files/nodes/9769/36.pdf>
- 9 Ердаuletov С. Р. Туризм Географиясы. – 2-ші басылым.- Алматы: Қазақ университеті, 2010. – 386 Б.
- 10 Басанец Л. П. Латын Америкасындағы экотуризмді дамыту // Аймақтық экология мәселелері. – Москва, 2005. – №3. – Б. 92-100.
- 11 А. С.Актымбаева, Ж. Базарбеков. Role of social tourism in the sustainable development / Қазақстандық туризм: Кеше, бүгін, ертең. Түркітану кафедрасының студенттері қатысқан ресми кездесуде Түркияның бірінші ханымы Эмине Ердоған - Алматы: Қазму. Әл-Фараби, 2011. - С. 92-96.
- 12 Исалдаева С. ж. Қазақстандағы экологиялық туризмнің даму перспективалары туралы: студенттер мен жас ғалымдардың "Ғылым Әлемі" Халықаралық ғылыми конференциясының материалдары, 17-19 сәуір 2013/ Зе.ғыл.тр. Монографияда Жаңа Ғылыми Және Философиялық Санасы.
- 13 Ахметова У. Қазақстанда экологиялық туризм болуы немесе болмауы керек пе? // http://aarhus.kz/index.....php?option=com_content&task=посмотреть&id=243